

Jaarverslag 2015-2016

Inleiding

Het Franciscaans Studiecentrum doet iedere twee jaar verslag van zijn activiteiten voor zijn externe relaties en zijn achterban. In dit verslag komen allereerst de zaken aan de orde die het bestuur bezighouden, zoals personeelsbezetting en de aandacht voor het bestaan van het instituut op korte en langere termijn. In de jaren 2015-16 is het FSC voortgegaan op de weg die het in 2011 uitgestippeld heeft onder de titel *Project Toekomst FSC*. Het resultaat is een groeiende omvorming naar een zichtbaar instituut dat gericht is op samenwerking met zijn wetenschappelijke respectievelijk franciscaanse, kerkelijke en maatschappelijke achterban. Daarbij zijn vooral de thema's duurzaamheid, leiderschap en zorg in het vizier; in 2014 kwam daar het thema armoede bij. Het doel van dit project is tweeledig: enerzijds is er het inhoudelijke doel de franciscaanse spiritualiteit te brengen waar zij zijn moet, als bron van het goede leven; anderzijds is het doel om door het vinden van nieuwe financiële bronnen de toekomst van dit academisch instituut te waarborgen.

Zaken die in dit verslag verder aan bod komen zijn de resultaten van het onderzoek en het onderwijs in de franciscaanse spiritualiteit, theologie en geschiedenis; publicaties en lezingen; en activiteiten op het gebied van de maatschappelijke dienstverlening.

Het bestuur legt u dit verslag gaarne voor in de verwachting dat kennisname ervan uw betrokkenheid bij het Franciscaans Studiecentrum zal versterken.

Utrecht, mei 2017

Het bestuur van het Franciscaans Studiecentrum,

Dr. E.P. de Jong,
voorzitter

1. Organisatie

Het bestuur

De samenstelling van het bestuur was in de verslagperiode als volgt:

- Dr. E.P. de Jong, voorzitter
- Drs. H. Vermeer, penningmeester
- mevr. W. van de Ven, vanuit de minderbroeders kapucijnen († 18 november 2016)
- Dr. J.G.J. van den Eijnden ofm, vanuit de minderbroeders franciscanen
- Zr. drs. A. Martens, franciscanes van Etten
- Drs. A. Jansen ofm, minderbroeder vanuit de Vlaamse custodie
- Prof.dr. G.A.F. Hellemans, vanwege de Tilburg School of Catholic Theology (TST)
- Br. S. Vermeulen ofmconv, vanuit de minderbroeders conventuelen (tot 1 november 2015)
- Br. M. Van Kooten ofmconv, vanuit de minderbroeders conventuelen (vanaf 1 november 2015)

De staf

De staf bestaat uit de volgende leden:

- Prof.dr. Gerard Pieter Freeman, bijzonder hoogleraar aan de Tilburg School of Catholic Theology (TST) (0.4 fte) en stafmedewerker van het FSC (0.6 fte). Hij is lid van het departement Bijbelwetenschap en Kerkgeschiedenis van de TST;
- Dr. Willem Marie Speelman (1.0 fte), directeur van het FSC, lid van het departement Praktische Theologie en Religiewetenschappen van de TST;
- Dr. Krijn Pansters (1.0 fte), stafmedewerker, lid van het departement Bijbelwetenschap en Kerkgeschiedenis van de TST;
- Drs. Jan Sloot, staflid, doet onderzoek naar de ontwikkelingen in het religieuze leven, en neemt deel aan de stafvergaderingen;
- Lucas van Druten vervulde de functie van student-assistent tot 1 augustus 2015, en is niet opgevolgd.

Op 29 april 2015 hebben bestuur en staf met een etentje afscheid genomen van Piet Hein van der Veer als bestuurslid namens de kapucijnen, en in zijn plaats Will van de Ven verwelkomd. Op 31 oktober 2016 werd afscheid genomen van Schaas Vermeulen, en Michiel van Kooten als bestuurslid namens de conventuelen verwelkomd.

Om te herstellen van een operatie werkte G.P. Freeman van september tot november 50%.

Het project 'Toekomst FSC'

De oorspronkelijke taak van het FSC was om de franciscaanse spiritualiteit op de universiteit aanwezig te laten zijn in onderzoek en onderwijs, en zo een eigen franciscaanse inbreng te garanderen. Het in februari 2011 ingezette project 'Toekomst FSC' is gericht op een drievoudige doelgroep: academie, achterban en samenleving, en probeert actuele thema's in franciscaans perspectief te beschouwen.

In 2015-16 zijn de volgende actiepunten van het project 'Toekomst FSC' gerealiseerd:

- Nederlands- en Engelstalige artikelen over duurzaamheid (K. Pansters), zorg (W.M. Speelman), leiderschap (G.P. Freeman) en armoede (K. Pansters, G.P. Freeman, W.M. Speelman)
- de contacten met personen en organisaties op deze drie werkvelden zijn versterkt
- contacten met andere spirituele instituten, onder meer door de gezamenlijke organisatie van studiedagen
- versteviging van contacten met de Tilburg University en internationale contacten
- de organisatie van een internationaal dubbelcongres over armoede, i.s.m. de *Fachstelle Franziskanische Forschung* te Munster en *1219. Religions- und Kulturdialog* te Berlijn: op vrijdag en zaterdag 30-31 oktober 2015
- de organisatie van een studiedag over armoede op 18 november 2016
- halfjaarlijkse planning, urenbegroting en evaluatie vaste stafmedewerkers
- jaarlijkse "opmaatdag" in augustus
- de uitvoering en afronding van de cyclus *Franciscus in Megen* voor de belastingdienst, en de cyclus *Mijn eigen bron* aan de hand van het boek *Leven met Franciscus* voor de belastingdienst.
- diverse publicaties voor een groter publiek (W.M. Speelman).

Met het oog op de toekomst van het FSC heeft de directeur een *Visiestuk FSC na 2018* ontwikkeld, waarin een beleidsplan van 2018 tot 2028 uitgewerkt wordt.

Contacten met de franciscaanse achterban

De directeur FSC heeft in de verslagperiode de contacten verstevigd met de minderbroeders franciscanen, de minderbroeders conventuelen, de minderbroeders kapucijnen; en verder met de minderbroeders franciscanen en de minderbroeders kapucijnen in Vlaanderen. Hij heeft meerdere bezoeken gebracht aan de franciscanessen in Dongen, Oirschot, Roosendaal, Heythuysen en Denekamp. Hij heeft gesproken op het kapittel van de zusters in Oirschot, en is daar voorzitter van de pastoraatsgroep. G.P. Freeman gaf een retraite voor de zusters in Denekamp. W.M. Speelman gaf een retraite voor de zusters in Roosendaal.

De directeur heeft jaarlijks overleg gevoerd met de directeur van de Franciscaanse Beweging. Op 30 januari werd de nieuwe uitgave van de geschriften en oudste bronnen van Clara van Assisi gepresenteerd, die in opdracht van de FB door een werkgroep onder leiding van G.P. Freeman werd voorbereid. Op verzoek van de Franciscaanse Beweging actualiseerde G.P. Freeman zijn reisgids *Umbrië in de voetsporen van Franciscus*; de vijfde

druk verschijnt in 2017. Bovendien heeft het FSC nauw overleg gevoerd met de OFS in verband met een nieuwe kadercursus, die word voorbereid door W.M. Speelman. De planning is om de cursus in 2017 te starten; de stafmedewerkers zullen er allen een docerende rol in spelen.

Contacten met de TiU, TST, Luce en museum Catharijnenconvent

Op 20 november 2015 is de samenwerkingsovereenkomst met de Tilburg School of Catholic Theology (TST) van de Tilburg University hernieuwd en aangepast aan de nieuwe situatie.

Van 1 september tot 31 december 2015 waren G.P. Freeman, W.M. Speelman en K. Pansters gedetacheerd aan de TST. In verband met de NWO-onderzoeksaanvraag *Virtue: Moral Excellence in Ethics, Economy, and Ecology* was K. Pansters van 1 maart tot 30 juni 2016 voor één dag in de week in dienst van de TST. De aanvraag is helaas afgewezen. Van 1 september tot 31 december 2016 waren G.P. Freeman en W.M. Speelman half time gedetacheerd aan de TST.

W.M. Speelman heeft meegewerkt aan de TST trajecten *Christus' nederdaling ter helle*, dat in 2017 zal verschijnen, en *Transformatieve Poëzie*, dat in 2016 verscheen in het Nederlands (als boek) en in het Engels (als e-tijdschrift). Beide projecten werden uitgevoerd onder leiding van Archibald van Wieringen en Marcel Sarot.

Vanaf 2015 is het FSC nauwer gaan samenwerken met Luce, wat heeft geleid tot een aantal studiedagen en colleges.

Met name in de persoon van G.P. Freeman is het FSC nauw betrokken geweest bij de organisatie en uitvoering van de tentoonstelling *Franciscus. Met het verhaal van Henk van Osch* in het Museum Catharijnenconvent (5 maart- 5 juni 2016).

Contact met de Universiteits Bibliotheek van de Universiteit van Utrecht

Het FSC draagt bij aan de aanschaf en het onderhoud van de Franciscaanse Bibliotheek van de collectie Thomaasse (Universiteitsbibliotheek Utrecht), en stelt daarvoor jaarlijks € 2500 beschikbaar. Dit budget wordt de laatste jaren overschreden, zonder dat de overschrijding op het conto van het FSC wordt geschreven. Op 28 oktober 2014 is er overleg geweest met de verantwoordelijke bibliothecaris drs. J.J.M. van Gemert, de directeur van de UB van Utrecht mevr. drs. H.P.A. Smits. Dit heeft ertoe geleid dat het FSC de jaarlijkse € 2500 heeft geconsolideerd met een mogelijke verhoging naar € 3000.

Ondertussen heeft K. Pansters samen met J. van Gemert de aanschaflijst van de collectie opgeschoond. Men moet daarbij bijvoorbeeld denken aan *Analecta* van verschillende bisdommen, die niet tot de kerntaak van het FSC behoren. De scherpere concentratie op een franciscaanse collectie heeft overigens niet geleid tot een enorme bezuiniging van

het budget. Daarom heeft de directeur ermee ingestemd het bedrag in 2016 met 5 % te verhogen tot 26.250 euro.

Contacten met zusterinstituten

Op 8 oktober 2015 was er een studiedag van de KNR in Nijmegen over monastieke spiritualiteit, waarop J. Sloot gesproken heeft. Zijn lezing is samen met de andere lezingen gepubliceerd. K. Pansters was betrokken bij de organisatie, W.M. Speelman was aanwezig.

W.M. Speelman heeft samengewerkt met de Radbouduniversiteit bij de publicatie van de congresbundel *The Quest for Quality of Life*, dat in 2017 bij Aschendorff Verlag verschijnt.

In het kader van het thema *duurzaamheid* is K. Pansters betrokken bij de organisatie van een Oikos-congres over duurzaamheid in juni 2015 en op 11 november 2016 te Utrecht. Bij het laatste was W.M. Speelman aanwezig.

In het kader van zijn contacten in de zorg heeft W.M. Speelman op 13 maart 2015 in Doorn een congres van *Relief. Christelijke vereniging van Zorgaanbieders* bijgewoond.

Internationale contacten

Nauw verbonden met het project 'Toekomst FSC' is het creëren en versterken van het draagvlak door middel van internationale contacten. In 2015-2016 zijn de contacten met de *Fachstelle Franziskanische Forschung (FFF)* in Münster en *1219. Religions- und Kulturdialog* te Berlijn voortgezet. Op 5 nov 2014, 14 jan, 25 maart, 12 augustus 2015 bezochten wij elkaar in Utrecht en Münster, waarop de zaken verder besproken werden ter voorbereiding van het dubbelcongres van 9-11 april 2015 in Münster, en 30-31 oktober 2015 in Utrecht.

G.P. Freeman nam deel aan een expert-meeting over Clara van Assisi in Salzburg (22-23 augustus 2016).

K. Pansters gaf een summercourse op het Franciscan Institute (St. Bonaventure University). W.M. Speelman sprak in diezelfde periode op een congres van het Franciscan Institute over *Peter John Olivi and the Usus Pauper*, 11-15 juli 2015. J. Sloot sprak op de *Conference on Franciscan Women: Medieval and Beyond* 12-15 juli 2016.

Krijn Pansters organiseerde in juni 2016 een sessie van drie lezingen over franciscaanse spiritualiteit op het International Medieval Congress te Kalamazoo.

In het najaar van 2016 is G.P. Freeman gevraagd zitting te nemen in de raad van bestuur van het *Collegium sancti Bonaventurae – International Center for Franciscan studies and research* in Rome. Hij heeft de uitnodiging aanvaard.

De werkgroepen van het FSC

De werkgroep *Bonaventura* bestond uit dr. J. van den Eijnden ofm, drs. J. Klok en dr. K. Pansters. Zij werkten aan een vertaling van het Johannescommentaar en enkele kerstpreken van Bonaventura, *Vleesgeworden Woord. Preken en Schriftcommentaren bij gelegenheid van Kerstmis*, Budel: Damon, 2015.

De werkgroep *Clara* heeft de nieuwe uitgave van de teksten van en over Clara van Assisi in de verslagperiode afgerond. De werkgroep bestond uit prof.dr. Gerard Pieter Freeman, drs. Marian Bouritius, zr. Beatrijs Corveleyn osc, zr. drs. Angela Holleboom osc en Esther van der Vrie. De uitgave is gepresenteerd op 30 januari 2015.

2. Onderzoek

G.P. Freeman continueerde zijn onderzoek naar de regels voor clarissen in de dertiende eeuw. Daarnaast rondde hij het onderzoek naar Clara's bronnen af met de publicatie van *Clara van Assisi. Geschriften en Oudste Bronnen*. Vertaald, ingeleid en toegelicht door G.P. Freeman, M. Bouritius, B. Corveleyn, A. Holleboom en E. de Vrie. Nijmegen: Valkhof, 2015. Het boek werd gepresenteerd op 30 januari 2015 in Den Bosch. Daarna werkte hij aan een Nederlandstalige publicatie over Clara's leiderschap, waarvan de uitgave gepland is in 2017. Verder gaf G.P. Freeman op 18 november 2016 op de studiedag van het FSC een academische lezing over Franciscus en de armoede.

In zijn onderzoek *Spirituality as Care and Solitude* combineert **W.M. Speelman** zijn twee topics – narratieve methode en lichamelijke spiritualiteit. Reële presentie is, zoals het succes van de presentietheorie van Andries Baart laat zien, essentieel in de zorg. Met dit onderzoek kan Speelman een franciscaans antwoord geven op vragen die er in de wereld van de zorg leven.

Een uitwerking van dit onderzoek vindt plaats in het narratieve onderzoek naar spiritualiteit ('personal meaning') in fysiotherapeutische casussen, waarbij samengewerkt wordt met promovendus Ellen Oosting, en haar begeleiders: Nico van Meeteren, Jaap Dronkers en Theo Hoogenboom – allen onderzoekers in de fysiotherapie. Het artikel dat uit dit onderzoek voortvloeit zal in 2017 verschijnen in *Disability and Rehabilitation*.

Ook voert hij mede de redactie van congresbundel *The Quest for Fullness of Life in Contexts of Societal Renewal – a Perspective from Spirituality Studies*, over de rol van spiritualiteit in het hedendaagse maatschappelijke veld (verschijnt in het voorjaar 2017 bij Aschendorff). Ten slotte hield W.M. Speelman een academische lezing over armoede op het Congres *Poverty as Problem and Path* van het FSC (i.s.m. de Fachstelle Franziskanische Forschung en 1219. Religions- und Kulturdialog) op 31 oktober 2015. Hij is een van de redacteurs van de congresbundel, die in het voorjaar van 2017 bij Aschendorff / Franciscan Institute zal verschijnen.

In *Spiritual Morality: The New Orders and the Virtues, 1000-1300* doet **K. Pansters** onderzoek naar spirituele kernthema's in de franciscaanse theologie in vergelijking met die van andere laat-middeleeuwse orden, met bijzondere aandacht voor het functioneren van deze thema's in de vroege ontwikkeling van de orde. Het project valt binnen het TST-onderzoeksprogramma *Christelijke identiteit in een plurale context*. De afronding van dit onderzoek is gepland in oktober 2017.

K. Pansters schreef zijn publiëksboek *Spirituele ethiek: franciscaanse perspectieven*, dat in 2017 zal verschijnen.

Verder schreef hij een onderzoeksaanvraag *Virtue: Moral Excellence in Ethics, Economy, and Ecology*, en organiseerde hij het internationale congres over armoede op 30-31 oktober 2015.

J. Sloot ging in de verslagperiode verder met zijn onderzoek naar de ontwikkeling van vrouwelijke religieuze ordes. Hij richtte zich met name op de ontwikkelingen bij de Nederlandse clarissen. De veranderingen die zich daar hebben voorgedaan waren mede het

gevolg van het bezinningsproces dat door de zusters zelf was begonnen en door de minderbroeders werd gestimuleerd door de cursus theologie.

Op 2 februari 2016 hield hij een inleiding hierover op de conferentie van de *Arbeitskreis für Ordensgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* in Vallendar. Op 14 juli 2016 hield hij een lezing "The developments of the Poor Clares in the Netherlands: from cloistered nuns to contemplative religious women" op het congres van het Franciscan Institute St. Bonaventure. Tevens nam hij deel aan de *expert meeting* van het UCSIA te Antwerpen over *The critical role of religious community life in Europe* van 19-21 oktober 2016. Het gaat men name om de ontwikkelingen binnen de orde van St. Clara in Nederland sinds 1950. De zusters hebben sinds die tijd, onder begeleiding van de minderbroeders, een sterke ontwikkeling doorgemaakt, waardoor ze de crisis in het religieuze leven goed doorstaan hebben.

J. Sloot heeft samen met K. Pansters onderzoek gedaan naar *De Franciscaanse Beweging*, over de geschiedenis en spiritualiteit van de verschillende franciscaanse instituten en hun samenwerking in de Franciscaanse Beweging na Vaticanum II. Dit onderzoek werd begin 2015 gepubliceerd: K. Pansters & J. Sloot, *De Franciscaanse Beweging. Vijftig jaar in het spoor van Franciscus en Clara van Assisi*. Nijmegen: Valkhof, 2015.

3. Onderwijs

De colleges die het FSC verzorgde waren:

Inleiding moraaltheologie en spiritualiteit

Het FSC verzorgt het spiritualiteitscollege dat onderdeel is van het bachelorcollege *Moraaltheologie en spiritualiteit*. Dr. M. Wulf is verantwoordelijk voor de moraaltheologie. De ruimte voor spiritualiteit is de helft van de studielast ter waarde van 6 ECTS. Dit college wordt aan de eerstejaars zowel in Utrecht als in Tilburg aangeboden. In de verslagperiode werd het college in Utrecht verzorgd door G.P. Freeman (14 studenten in 2015; 12 in 2016), en in Tilburg door W.M. Speelman (5 studenten in 2015; 6 in 2016).

Inleiding spiritualiteit op Fontys Hogeschool

Fontys Hogeschool Theologie Levensbeschouwing (FHTL) is met de TST naar de binnenstad van Utrecht verhuisd. Een deel van de colleges worden gemeenschappelijk gegeven, waaronder het spiritualiteitsdeel van het zojuist genoemde college. Daarnaast hebben de FHTL studenten eigen colleges spiritualiteit. G.P. Freeman verzorgt deze colleges alleen, en is hij daartoe gedetacheerd vanuit het FSC (Fontys 5 ECTS, 20 studenten in 2015; 24 in 2016).

Jongerencultuur en spiritualiteit

In 2015 is de nieuwe master *Universitaire Lerarenopleiding (ULO)* in Utrecht van start gegaan. W.M. Speelman geeft daarin samen met M.C. van Dijk het vak jongerencultuur en spiritualiteit (6 ECTS). Het is weliswaar een tweedejaars vak, maar toch waren er meteen al studenten die het volgden: in 2015 drie en in 2016 vier.

Minor christelijke spiritualiteit in het dagelijks leven

In het voorjaar van 2015 is voor het laatst college gegeven van de minor *Christelijke spiritualiteit*, meer bepaald de colleges Levensinrichting (9 ECTS) en Spirituele Methode (9 ECTS). Vanwege de invoering van de bachelorthesis zijn de minoren afgeschaft.

Franciscaanse spiritualiteit

De academische mastercursus Franciscaanse spiritualiteit *Het goede leven: franciscaanse spiritualiteit over duurzaamheid, zorg en leiderschap* (6 ECTS) is een tweejaarlijkse cursus. In 2016 is de cursus gevolgd door 6 studenten.

Leefregels

In de mastercursus *Leefregels* (6 ECTS) worden religieuze regels in het verleden en religieuze bewegingen uit het heden behandeld. G.P. Freeman geeft dit college. In 2015 waren er acht deelnemers; in 2016 drie.

Colleges Lichamelijke Spiritualiteit

In het kader van de pastorale vorming van theologiestudenten verzorgt W.M. Speelman ieder jaar tweemaal een dag over Lichamelijke Spiritualiteit in Utrecht en in Tilburg (in 2015 waren er 4, in 2016 3 studenten).

Spiritualiteitscursus in het kader van Luce

W.M. Speelman heeft ook in 2015 jaar een cursus spiritualiteit verzorgd in het kader van de Klinisch Pastorale Vorming (KPV), ditmaal voor het laatst, omdat de KPV is gestopt. In deze cursus werden geestelijk verzorgers, dominees, pastores en een imam toegerust tot een spirituele invulling van hun werk. Het zwaartepunt van dit college ligt op het vermogen verhalen uit het dagelijks leven spiritueel te lezen. Er wordt gebruik gemaakt van het analysemodel van het onderzoek naar *Levende franciscaanse spiritualiteit*. Daarnaast werden in collegedictaten enkele spirituele begrippen uitgewerkt.

European history

Krijn Pansters verzorgde een seminar *European History* bij de opleiding Liberal Arts and Sciences aan Tilburg University.

Scriptie- en promotiebegeleiding

In 2016 begeleidde W.M. Speelman als tweede lezer de scriptie *Noli me tangere. Psychologische effecten van spiritualiteit 'aan den lijve'* van J.G.W.M. Havekes-Huisintveld. Zij studeerde af op 31 augustus 2016.

Verder is hij begonnen met de begeleiding van een scriptie over het gebruik van haptonomie in het pastoraat, door Gerarda van Mourik. Maar dit werk is vertraagd door de ernstige ziekte van haar man.

In 2016 zat Krijn Pansters in de beoordelingscommissie en oppositie van de proefschriften *Idealen en macht* van Frans Gooskens (Tilburg) en *Religious Orders and Religious Identity Formation* van Anne Huijbers (Nijmegen).

Gastcolleges

G.P. Freeman, *De iconografie van Franciscus en Clara*, 28 februari 2015, Den Bosch.

W.M. Speelman, *Franciscus en de liturgie*, Luce Utrecht, 22 maart 2016.

W.M. Speelman, *Rijk leven zonder bezit*, 5 februari 2015, TST Utrecht

W.M. Speelman, *Viering en meditatie op de middelbare school*, 7 maart 2015, Post Academisch Onderwijs Luce Utrecht

W.M. Speelman, *Terugkeer van de ziel*, 15 april 2015, TiU Tilburg

W.M. Speelman, *Jongerencultuur en religie*, startdag ULO, 27 augustus 2015 TST Utrecht

K. Pansters, *Lectio divina: monastieke spiritualiteit*. Luce, Utrecht, 21 april 2016

Studiedagen

Het FSC organiseerde in 2015 het internationale dubbelcongres *Poverty as Problem and Path*, op 9-11 april 2015 in Münster, en 30-31 oktober 2015 in Utrecht.

Op 25 mei 2016 organiseerde het FSC i.s.m. Luce de studiedag *Kijken naar Franciscus*, in het Auditorium van het Catharijneconvent te Utrecht.

Op 18 november 2016 organiseerde het FSC i.s.m. de TST de studiedag *Spiritualiteit als Armoede, Armoede als Spiritualiteit*, in het Auditorium van het Catharijneconvent te Utrecht.

Cursussen

G.P. Freeman, *Orderegeels en hun actualiteit*, pastoraat Fontys, 14 november 2015, Apeldoorn.

G.P. Freeman, *Over Franciscus' Zonnelied*, parochie Wageningen, 8 oktober 2015.

G.P. Freeman, *Retraite over Franciscus in Umbrië*, zusters Denekamp, 4-9 mei 2015

W.M. Speelman, *Cyclus Franciscaanse Spiritualiteit*, Belastingdienst, *Thuisbrengen* (6-8 januari), *Heb je naaste lief* (17-19 maart), *Kracht wordt in zwakheid openbaar* (15-17 juni), *Wat wilt Gij dat ik doe* (12-14 oktober) 2015, Megen

W.M. Speelman, *Leven met Franciscus*, Petrus en Paulus parochie, 27 januari – 31 maart 2015, Tilburg

W.M. Speelman, *Grensgangers*, Pax et Bonumdagen, 29-30 juni 2015 Megen

W.M. Speelman, *Jouw Eigen Bron*, Belastingdienst, 10 februari, 14 april, 9 juni, 1 september, 27 oktober 2015, Megen

W.M. Speelman, *Franciscaans leiderschap*, Cursusdag belastingdienst, 21 april 2015 Megen

W.M. Speelman, *Retraite Over barmhartigheid* Franciscanessen Mariadal, 9-13 mei 2016, Roosendaal.

K. Pansters, collegereeks *Franciscan Virtues*, Summerschool St. Bonaventure (29 juni-10 juli 2015).

Eigen vorming

W.M. Speelman heeft het opleidingstraject Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) aan de Tilburg University met succes afgerond op 10 december 2015.

Ter versterking van het plan Toekomst FSC is subsidie aangevraagd bij PiN van 50.000 euro voor het volgen van een cursus projectmanagement. De aanvraag is toegewezen. W.M. Speelman zal de cursus in het voorjaar van 2017 volgen.

Dienstverlening

De taak zich te profileren door diensten te verlenen buiten de academische wereld en zo het draagvlak te versterken, wordt door de staf van het FSC voornamelijk vervuld door middel van lezingen, workshops en bezinningsdagen. Er kwamen vragen van parochies, protestantse gemeenten en religieuze gemeenschappen. Verder nog de volgende activiteiten.

G.P. Freeman heeft nauw samengewerkt met Inge Schriemer, conservator van het Catharijneconvent, in de organisatie van de Franciscustentoonstelling 5 maart – 5 juni 2016. Hij hield rondleidingen voor studenten en diverse franciscaanse groepen op 1, 12, 23, 30 april, 17, 22, 24, 27 mei.

G.P. Freeman en W.M. Speelman hebben hun medewerking verleend aan de voorbereiding van het televisieprogramma *In de ban van de paus* dat de EO uitzond in augustus 2016.

G.P. Freeman werd geïnterviewd over franciscaans leiderschap in A. Bos – S. van Gennip, *Franciscaans leiderschap. Compassie als Levenshouding*, Den Bosch 2016, 88-97.

Lidmaatschappen en vertegenwoordiging

G.P. Freeman is lid van de *Società internazionale di studi francescani* en van het college van toezicht van de Franciscus Xaverius leerstoel van de TiU (Tilburg University), en lid van de raad van bestuur van het *Collegium sancti Bonaventurae – International Center for Franciscan studies and research* in Rome.

W.M. Speelman is redactielid van *Franciscaans Leven*, lid van het *Thijmgenootschap*, afdeling Katholieke Theologie en van de *European Society for Catholic Theology*.

K. Pansters is redactielid van *Franciscan Studies* en *The Medieval Low Countries*, en is lid van de redactieraad van *Studia Cartusiana*. Hij vertegenwoordigt het FSC in de *Werkgroep Overleg Instituten* van de Konferentie Nederlandse Religieuzen, en bij het *Oikos-overleg* over duurzaamheid. Hij is secretaris de *Internationale Gesellschaft für Theologische Mediävistik*, en lid van de hoofdredactie van de reeks *Middeleeuwse Monastieke Teksten*.

4. Publicaties

Onderstaande publicatielijst geeft inzicht in de wetenschappelijke resultaten van het onderzoek van het FSC.

Wetenschappelijk

G.P. Freeman, Francis of Assisi and the Sultan. Deviance and Normalisation, in *Religion and Theology* 23 (2016) 57-75.

G.P. Freeman, San Damiano und die anderen Damianitinnenklöster. Eine Reaktion auf Niklaus Kuster, in *Wissenschaft und Weisheit* 78 (2015) 94-120.

In een lezing die G.P. Freeman in Aken in 2012 hield, liet hij zien dat Clara's klooster model was voor de andere zusters die later clarissen gingen heten. Dat lijkt voor buitenstaanders een open deur, door experts wordt dit meestal betwist. De lezing riep dan ook een fel protest op van de Zwitserse kapucijn en Claraspecialist Niklaus Kuster. Freeman antwoordt op diens kritiek door enerzijds te laten zien dat Kuster zijn visie niet goed begrepen heeft en anderzijds dat er veel gegevens zijn die zijn visie bevestigen. Het artikel eindigt met aanbevelingen voor de toekomst van het historische clarissenonderzoek.

G.P. Freeman, Clara van Assisi, *Geschriften en oudste bronnen*, vertaald, ingeleid en toegelicht door G.P. Freeman, M. Bouritius, E van de Vrie, B. Corveleyn en A. Holleboom, Nijmegen 2015, 446 blz.

Omdat de vorige uitgave van bronnen van en over Clara van Assisi alweer dertig jaar oud was en het Clara-onderzoek in die periode veel nieuwe resultaten opgeleverd heeft, vervaardigde een werkgroep onder leiding van G.P. Freeman een geheel nieuwe vertaling van 38 teksten van en over Clara waarin het hedendaagse internationale Clara-onderzoek verwerkt werd. De vorige uitgave had er 25. De teksten werden toegankelijk gemaakt voor een modern publiek en voorzien van uitvoerige inleidingen over hun historische betekenis en spirituele relevantie. De werkgroep bestond uit twee clarissen, een mediëviste, een theologe en de FSC-hoogleraar.

W.M. Speelman, A Song in the Dark. Francis of Assisi's Canticle of Brother Sun, in *Perichoresis* Vol. 14, Issue 2: *Transformative Poetry and Its Role in Catholic Theology* (2016) 53-66.

Het Zonnelied is gebaseerd op een bijzondere manier van kijken naar de werkelijkheid. Franciscus had de wereldse blik losgelaten en ontdekte een nieuwe manier van waarnemen. Een goddelijke manier, waarin de werkelijkheid niet meer *begrepen* wordt maar *ontvangen* zoals zij zichzelf meedeelt. Deze manier van kijken is alleen mogelijk voor degene die zijn omgeving niet meer kan of wil beheersen, zodat zijn zintuigen zwak en ontvankelijk worden. Het is daarom significant dat deze lofzang ontstond toen Franciscus op zijn zwakst was. Toen hoorde Franciscus dat de schepselen God al aan het prijzen zijn, door te zijn zoals ze zijn: *lichamelijk*. De theologie van dit lied is dat de schepselen lichamelijk niets anders doen dan de zegen die zijn van God ontvangen resoneren, versterken en kleuren: zo maken zij Gods zegen hoorbaar en zichtbaar op aarde. De taak van Francis is hun lofzang een menselijke stem en taal te geven, zodat zij in ons doordringt.

W.M. Speelman, Een lied voor in het donker. Het zonnelied van Franciscus van Assisi, in A. van Wieringen (red.), *Transformerende Poëzie. Van de Psalmen tot Lucebert*. (Utrechtse Studies XIX). Almere: Parthenon, 2016, pp. 74-90

W.M. Speelman, The Franciscan *usus pauper* as the gateway towards an aesthetic economy, in *Franciscan Studies* 74 (2016) 185-205.

De huidige economische crisis dwingt economen terug te grijpen op de morele en spirituele fundamenteën van het economisch denken. Een van de grondleggers van de economie is de minderbroeder Peter John Olivi. Olivi wilde de Franciscaanse armoede beschermen door scherp onderscheid te maken tussen het bezitten en genieten van goederen. Dit artikel duidt dit onderscheid als een perspectivisch verschil: in het ene geval wordt alles gezien in het perspectief van het tekort, in het andere de overvloed. Het perspectief waarin de wereld wordt gezien als een overvloed leidt tot een esthetische economie, waarin aanwezigheid, gemeenschap en liefde de waarneming beheersen.

W.M. Speelman, Hier is mijn lijf. Over onze lichamelijke aanwezigheid in de liturgie, in *Tijdschrift voor Liturgie*, 100, afl 1-2 (2016) 46-57.

W.M. Speelman, Juist in het doen is het woord nabij, in *Handelingen. Tijdschrift voor Praktische Theologie en Religiewetenschap* 3 (2015) 53-60.

K. Pansters, A. Plunkett-Latimer (eds.), *Shaping Stability: The Normation and Formation of Religious Life in the Middle Ages*. *Disciplina Monastica* 11 (Turnhout: Brepols, 2016), 288 pp.

Deze bundel verzamelt bijdragen over hoe de verschillende religieuze orden in hun beginfase stabiliteit en orde proberen te scheppen tegen de achtergrond van de dynamische ontwikkeling van het religieuze leven in de hoge en late middeleeuwen. Uit de vroegste gebruiken en constituties blijkt dat zij de afstand tussen de regels en de realiteit voortdurend proberen te overbruggen en dat spirituele principes in meerdere of mindere mate succesvol worden omgezet in sociale praktijken.

K. Pansters, Norm and Form. Virtues as Constituents of Identity in Medieval Religious Communities, in: M. Breitenstein e.a. (eds.), *Identität und Gemeinschaft. Vier Zugänge zu Eigengeschichten und Selbstbildern institutioneller Ordnungen*. *Vita regularis. Abhandlungen* 67 (Berlin: LIT Verlag, 2016), 99-124.

In dit artikel wordt in vergelijkend perspectief een kleine selectie van bronnen uit de begintijd van de cisterciënzerorde en de franciscaanse orde bestudeerd, om te zien hoe de broeders deugden definiëren, toepassen en in dienst stellen van de eigen identiteit en het leven in de eigen religieuze gemeenschappen. Aan de hand van beschrijvingen van deugdzaam gedrag wordt in deze bronnen de essentie van de levensweg uitgelegd, als teken van een spiritueel zelfverstaan. Deugden bepalen zowel de norm als de vorm van goed gedrag en religieus leven.

K. Pansters, Normation in Formation: The Regulation of Religious Life and the Shape of Stability, in: K. Pansters & A. Plunkett-Latimer (ed.), *Shaping Stability*, 13-47.

K. Pansters & J. Sloot, *De Franciscaanse Beweging. Vijftig jaar in het spoor van Franciscus en Clara van Assisi*. Nijmegen: Valkhof, 2015, 148pp.

K. Pansters, Kerk en religie in de Late Middeleeuwen (1200-1548), in: A.-J. Bijsterveld (ed.), *Limburg. Een geschiedenis 1. Maaslandse monografieën* (Maastricht: LGOG, 2015), 403-428.

J. Sloot & K. Pansters, *De Franciscaanse Beweging. Vijftig jaar in het spoor van Franciscus en Clara van Assisi*. Nijmegen: Valkhof, 2015, 148pp.

De studie beschrijft het ontstaan van de Franciscaanse beweging in de jaren '50, de ontwikkeling met onder andere een Nieuwe leefregel; de beslissende keuze voor een lekenbeweging eind jaren '60; en de vernieuwingen sinds die tijd. Tevens wordt een inzicht gegeven in de nieuwe spiritualiteit die binnen de Franciscaanse beweging is ontstaan.

J. Sloot, "Walter Goddijn und das Niederländische Pastoralkonzil", in: Joachim Schmiedl & Robert Walz (Hg.), *Die Kirchenbilder der Synoden. Zur Umsetzung konziliarer Ekklesiologie in teilkirchlichen Strukturen*, Verlag Herder, Freiburg im Breisgau, 2015, 66-81. (Serie: Europas Synoden nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil, B 3).

J. Sloot, Zoeken naar nieuwe wegen in het voetspoor van Franciscus en Clara, in: Ad Leys, Charles Caspers, Jorge Castillo Guerra (red.), *Voortbouwen op het fundament. Religieus leven en de flexibele mens*. Berne Media/Uitgeverij Abdij van Berne 2015, pp. 31 - 45.

Vakwetenschappelijk

G.P. Freeman, Franciscus van Assisi, ordestichter en populaire heilige, in F. Bosman e.a., *Franciscus van Assisi*, publicatie bij de gelijknamige tentoonstelling, Utrecht / Zwolle 2016, 46-63

G.P. Freeman, 'Clara, model voor evangelisch leven' in *Franciscaans Leven* 98 (2015) 178-184.

W.M. Speelman, De volmaaktheid van het vrouwelijke, in *Franciscaans Leven* jr. 99, nr. 4 (2016) 234-241.

W.M. Speelman, Het mysterie barmhartigheid, in *Franciscaans Leven* jr. 99, nr. 4 (2016) 136-141.

W.M. Speelman, The Bodiliness of Franciscan Spirituality, in *Franciscan Connections: The Chord, A Spiritual Review*, Volume 66, Issue 3, 33-35.

W.M. Speelman, Een franciscaanse kijk op medelijden en barmhartigheid, in *Diakonie & Parochie* 29, 3 (2016) 8-11.

W.M. Speelman, Herstel mijn huis. Het spirituele antwoord van Franciscus op de klimaatcrisis, in Ph. S. Weijers (red.), *De zorg voor het gemeenschappelijk huis. Laudato Si' nader beschouwd*, Centrum Sociale Leer van de Kerk, Bisdome Haarlem-Amsterdam, 2016, pp. 111-126.

W.M. Speelman, Echte gedaanten. Over de betekenis van het hostiebakken, in *Levend Brood. 250 jaar Hostiebakkerij Zusters Clarissen Klooster Sint Josephsberg, Megen*, Leeuwarden: Discoverybooks, 2016, 40-47.

W.M. Speelman, De deugd van het tekort. Over het vasten, in *Vieren. Tijdschrift voor liturgie en spiritualiteit* 1 (2016) 4-6.

W.M. Speelman, *Zie dat ik ben. Christelijke spiritualiteit als weg tot menswording*. Berne Media, 2016. 160 pp.

W.M. Speelman, De deugd van het tekort, en vervulling. Over de afstemming en ritme bij vasten en feesten, in *Franciscaans Leven* 98, 5 (2015) 232-238.

- W.M. Speelman, De herwaardering van de mens, in *Franciscaans Leven* 98, 4 (2015) 139-147.
- W.M. Speelman, Neerdalen om Hem te ontmoeten, in *Diakonie & Parochie* 28, 1 (2015) 32-33.
- W.M. Speelman, Het goede in de breekbaarheid, in *Franciscaans Leven* 98, 1 (2015) 4-11.
- K. Pansters, Vasthoudend en verdienstelijk voortgaan. Een kleine ethiek van de ascese, in *Franciscaans Leven* jrg 98 (2015) 2, 64-71.

Populair wetenschappelijk

- G.P. Freeman, Clara van Assisi, de eerste franciscaanse vrouw, in *Catharijne. Magazine van Museum Catharijneconvent Utrecht* 2016, # 1, 12-13.
- G.P. Freeman, Ik zal garant voor jullie staan. Clara over de vrede, in *Franciscaans Maandblad*, # 4, mei 2016, 4-6.
- G.P. Freeman, 'Kwetsbaarheid als kans' in *Franciscaans Maandblad* 45 (2015), # 4, 8-9
- W.M. Speelman, Niemand is buitengesloten, in *Open Deur* jrg. 82, nr. 10 (2016) 6-7.
- W.M. Speelman, Medelijden en barmhartigheid, in *Doortocht* jrg. 53, nr. 5 (2016) 5-7.
- W.M. Speelman, De waarde van broosheid. Wijsheidsspreuk 18 van Franciscus van Assisi, in *Handdruk* jrg 46, nr. 3 (september 2016) 4-6.
- W.M. Speelman, In de taal van het hart, in *Open Deur*, jrg. 82, nr. 5 (2016) 10
- W.M. Speelman, Een spiegel die je mooi maakt, in *Handdruk* 45, 4 (2015) 4-5.

5. Lezingen

Academisch

G.P. Freeman, Armoede en levensgemeenschap, lezing op de FSC-studiedag *Spiritualiteit als armoede, armoede als spiritualiteit* te Utrecht, 18 november 2016.

Armoede geldt als een sleutelwoord voor Franciscus' spiritualiteit. Ze wordt vaak verstaan als een variant op de individuele deugd van de zuinigheid. Deze lezing laat zien dat voor Franciscus armoede primair een sociale en religieuze dimensie had: in het voetspoor van Jezus wil Franciscus armen en uitgeslotenen ontmoeten en met hen leven. Uitsluiting van anderen is voor hem een van de grootste zonden omdat God dat ook niet doet. Latere generaties beklemtoonden de ascetische dimensie van de armoede: de *usus pauper* oftewel het zuinig gebruik van de spullen. Daardoor verloren zij het sociale aspect uit het oog en verschilden nog maar weinig van andere religieuzen die ook de gelofte van de individuele armoede aflegden.

G.P. Freeman, *Pforte und Gitter. Die Instrumente der Klausur in den Damianitinnenregeln des 13. Jhs*, lezing op de Klaratagung in Salzburg, 22-23 augustus 2016.

Eind augustus 2016 vond in Salzburg een expert-meeting plaats waarop twaalf Clara-specialisten uit het Duitse en Italiaanse taalgebied over hun lopend onderzoek vertelden. Freeman behandelde in het kader van zijn onderzoek naar de vijf verschillende clarissenregels uit de dertiende eeuw de instrumenten die het besloten leven (slot of clausuur genaamd) van de kloosters moesten bewaken: spreekvenster, communitralie en de toegangspoort. Hij liet onder meer zien dat Clara's eigen regel naadloos aansloot op de eerdere wetgeving en dat Clara zich niet tegen de clausuur verzet heeft, zoals vaak beweerd wordt. De lezing wordt in de loop van 2017 gepubliceerd.

W.M. Speelman, *De zorg in franciscaans perspectief*, Leeuwarden 13 september 2016.

Toen in de moderne stad de rol van de familie vervaagde, en de stad zelf verantwoordelijk werd voor haar zorgbehoevenden, werd de zorg meer en meer gemotiveerd door de nood grip te krijgen op het deviante en riskante. Maar ziek zijn is een vorm van mens zijn. Dus zorg moet gemotiveerd worden door de liefdevolle zorg voor elkaar, meer dan angst voor de ziekte. Een door liefde gemotiveerde zorg is herkenbaar in Franciscaanse teksten, waarin de familiebanden omgevormd worden door religieuze verbanden. In franciscaans perspectief is genezing niet zozeer het bestrijden van de ziekte als wel de verzoening van de mens.

W.M. Speelman, *Kijken met Franciscus*, Studiedag FSC, *Over kijken gesproken*, Catharijneconvent, Utrecht, 25 mei 2016.

W.M. Speelman, *Liturgie en het lijf in wisselwerking, de inspiratie van Charles Taylor*, TST Utrecht, 22 februari 2016.

W.M. Speelman, *Pope Francis' Dream of a Poor Church for the Poor. Congress Poverty as Problem and Path*. Utrecht, 31 oktober 2015.

De paradoxale droom van paus Franciscus, van een arme kerk die de armoede opheft, wijst op een dubbel perspectief op de armoede: een die de armoede positief waardeert (arme kerk) en een die de armoede negatief waardeert (opheffen van de armoede). Dit dubbele perspectief klinkt ook door in het persoonlijke verhaal van een uitgetreden claris. Dit artikel analyseert haar verhaal, en bespreekt de structuur van de armoede: als val, als roep, als kwestie van vertrouwen en als missie.

W.M. Speelman, *The Franciscan usus pauper as the gateway towards an economy of plenitude*. Congres Petrus Johannis Olivi, St. Bonaventure USA, 14 juli 2015.

W.M. Speelman, *Spiritualiteit in fysiotherapie*, Diakonessenziekenhuis Utrecht, 20 januari 2015.

K. Pansters, Poverty: Vice and Virtue. International Congress 'Poverty: Problem and Path', Utrecht, 30 oktober 2016.

Waarom is armoede een van de 'wicked problems' van vandaag de dag? Wat zijn de omstandigheden en menselijke praktijken die er de oorzaak van zijn, en: wat zijn mogelijke oplossingen ervoor? Maar natuurlijk ook, en net zo belangrijk: in welke mate kan een vrijwillige armoede, bijvoorbeeld die welke door de religieuze orden gepraktiseerd wordt, gezien worden als een oplossing van armoede-gerelateerde problemen? Terwijl spirituele, vrijwillige armoede op een positieve wijze vraagt om afstand doen van bezit en geld, om een bedelpraktijk, is materiële, onvrijwillige armoede niet een ideaal maar een verschrikkelijk lot. Deze sociaal-economische armoede vraagt derhalve om solidariteit en radicale sociale oplossingen.

K. Pansters, *Dimensions and Divisions: A Reflection on Method and Form in the Study of Medieval Theology*. International Society for the Study of Medieval Theology (IGTM), Vienna (AT), 18 juni 2016.

K. Pansters, *The Construction of Contemplation. On the Spiritual Craft of the Carthusians*. Muzej krščanstva na Slovenskem. Stična (SL), 14 april 2015.

J. Sloot, *The transformation of the Dutch Poor Clares*. St. Bonaventure's University 14 juli 2016.

J. Sloot, *Von Klausur-Nonnen bis zu modernen kontemplative Frauen. Die Entwicklung der niederländischen Klarissen seit 1950*. Arbeitskreis für Ordensgeschichte des 19. und 20. Jahrhunderts. Valendar, 31 januari 2016.

J. Sloot. *Het dempen van een bodemloze put. De financiering van de missie der franciscanen op Nieuw-Guinea/ Papoea 1937 -1987*. St. Agatha/Cuijk, Studiedag van de Stichting Echo, 9 december 2016.

Overig

G.P. Freeman, *Franciscus' vrede, een goed verhaal*, workshop op de jaarlijkse inspiratiemiddag van de Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 19 november 2016.

G.P. Freeman, *Clara als voorbeeld van inspirerend leiderschap*, Dekenaal Religieuzen Beraad Heythuysen/Haelen/Thorn, 3 september 2016.

G.P. Freeman, *Een franciscaans verhaal*, op het Seminar Franciscaans leiderschap: compassie als levenshouding, Amsterdam, 2 september 2016.

G.P. Freeman, *Franciscus als populaire heilige*, 17 maart 2016, Tentoonstelling Franciscus, Catharijneconvent, Utrecht.

G.P. Freeman, *Over heiligen*, Jong Katholiek Den Bosch, 11 jan 2016.

G.P. Freeman, *Clara en het nieuwe Claraboek*, 28 november 2015, Utrecht.

G.P. Freeman, *Kwetsbaarheid bij Franciscus en Clara*, workshop op de jaarlijkse inspiratiemiddag van de Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 21 november 2015.

G.P. Freeman, *Franciscaanse modellen van leiderschap*, 19 maart 2015, Vereniging van Pastoraal werkenden van het aartsbisdom Utrecht, Elst.

G.P. Freeman, *Kwetsbaarheid bij Clara*, 7 maart 2015, Utrecht.

G.P. Freeman, *Mijn ervaringen op de Franciscaanse Samenwerking / Franciscaanse Beweging*. Bij de presentatie van K. Pansters & J. Sloot, *De Franciscaanse Beweging. Vijftig jaar in het spoor van Franciscus en Clara van Assisi*, 7 februari 2015, Den Bosch.

G.P. Freeman, *De totstandkoming van het Claraboek*. Bij de presentatie van *Clara van Assisi, Geschriften, leven, documenten*, 30 januari 2015, Den Bosch.

W.M. Speelman, *In de schaduw van Franciscus*. Bij de presentatie van het boek van Jan Jacobs, 100 jaar kapucijnen in Nederland, Kapucijnen, Den Bosch, 3 december 2016.

W.M. Speelman, *Barmhartigheid doen veronderstelt barmhartigheid ontvangen*, lezing van het verhaal van de barmhartige Samaritaan, Plein van Siena, Amsterdam, 17 november 2016.

W.M. Speelman, *Maagdelijkheid, de spiritualiteit van het vrouwelijke*, Provinciaal Franciscanen, Utrecht, 10 november 2016.

W.M. Speelman, *Herstel mijn huis*, Festival Bruisende Kerk, Gouda, 30 oktober 2016.

W.M. Speelman, *Laudato si'*, Franciscanessen Mariadal, Roosendaal, 10 oktober 2016.

W.M. Speelman, *Vrede*. Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 8 oktober 2016.

W.M. Speelman, *Het Zonnelied*, Nunspeet, 4 oktober 2016.

W.M. Speelman, *Lichamelijkheid in tijd en ruimte*, Trappisten van Koningshoeven, 14 juli 2016.

W.M. Speelman, *Barmhartigheid*, Plein van Siena, Amsterdam, 30 juni 2016.

W.M. Speelman, *Het Zonnelied en de context van zijn ontstaan*, Pax et Bonum, Megen, 27 juni 2016.

W.M. Speelman, *De eucharistie en de lijfelijke aanwezigheid*, Studiemiddag Clarissen, Megen, 25 juni 2016.

W.M. Speelman, *Franciscaanse spiritualiteit*, PThU Hydepark, 21 juni 2016.

W.M. Speelman, *Om vrede*, tijdens de presentatie van het boek *Vredelievend* van Hans Sevenhoven, Den Bosch, 18 juni 2016.

W.M. Speelman, *Zie dat ik ben*, School voor Praktische Filosofie en Spiritualiteit, Badhoevedorp, 5 juni 2016.

W.M. Speelman, *Vrede bij Franciscus*, Pinkstervoettocht, 'Loo Oldebroek, 15 mei 2016.

W.M. Speelman, *Franciscus en zorg*, Studiedag OFS, Heerenveen, 23 april 2016.

W.M. Speelman, *Muziek en liturgie*, Broekhoven, 19 april 2016.

W.M. Speelman, *Over barmhartigheid en vrede*, Burgum, 14 april 2016.

W.M. Speelman, *Zie dat ik ben*, Heeswijk, 2 april 2016.

W.M. Speelman, *Franciscus en de Zorg*, Mediander, Antwerpen, 11 maart 2016.

- W.M. Speelman, *Barmhartigheid*, Provinciaal Franciscanen, 10 maart 2016.
- W.M. Speelman, *De franciscaanse spiritualiteit van de encycliek Laudato si'*, Katholiek Erfgoed, Maltezerhuis, Utrecht 5 maart 2016.
- W.M. Speelman, *Barmhartigheid*, Conventuelen, Dongen, 24 februari 2016.
- W.M. Speelman, *Zie dat ik ben*, Ariens Instituut, Utrecht, 5 februari 2016.
- W.M. Speelman, *Barmhartigheid en vrede*, Leerhuis NoordNederland, Burgum, 28 januari 2016.
- W.M. Speelman, *Zie dat ik ben*, Radio Maria, Den Bosch, 15 januari 2016.
- W.M. Speelman, *Opnieuw geboren worden*, Franciscanessen in Oirschot, 15 december 2015.
- W.M. Speelman, Radio interview met Frank Bosman, *de ontdekking van de hemel*, radio KIK, Amersfoort, 12 december 2015.
- W.M. Speelman, *De spiritualiteit van de encycliek Laudato si'*, Radio Maria, Den Bosch, 11 december 2015.
- W.M. Speelman, *Stigmatisatie*. Bezinningsdag Minderbroeders-Kapucijnen, Den Bosch, 8 december 2015.
- W.M. Speelman, *De spiritualiteit van muziek*, Ziekenhuis VeriCuri, Venlo, 4 december 2015.
- W.M. Speelman, *De Buik van Maria*. Over de lijfelijke spiritualiteit van de Advent. Raad voor Kerken, Nijmegen, 1 december 2015.
- W.M. Speelman, *Kerkmuziek*, Faculteitsdag, Utrecht, 28 november 2015.
- W.M. Speelman, *Rijk leven zonder bezit*. PKN, Ugchelen, 3 november 2015.
- W.M. Speelman, *De droom van paus Franciscus over een arme kerk voor de armen*. Radio Maria, Den Bosch, 20 oktober 2015.
- W.M. Speelman, *Hoe het Zonnelied tot stand kwam*. Franciscanessen van Oirschot, 20 oktober 2015.
- W.M. Speelman, *Het godgewijde leven*. OFMConv, Denekamp, 22 september 2015.
- W.M. Speelman, *Rijk leven zonder bezit*, Dekenaal Religieuzen Overleg, Heythuysen, 21 maart 2015.
- W.M. Speelman, *Rijk leven zonder bezit*, Raad van Kerken, Oudenbosch, 10 maart 2015.
- W.M. Speelman, *Vasten, toen en nu*, Ekklesia Tilburg, 25 februari 2015.
- W.M. Speelman, *Rijk leven zonder bezit*, Provinciaal Franciscanen, Utrecht, 12 februari 2015.
- K. Pansters, *Franciscaanse ecologie en ethiek*. Breda, Augustinusparochie, 8 april 2016.
- K. Pansters, *Groeien in het goeie. Over de vreugd van de deugd*. Dekenaal Religieuzen Beraad, Heythuysen, 6 februari 2016.
- K. Pansters, *Godsliefde*. Abdij Mariënlof, Kolen-Kerniel (B), 10 december 2015.
- K. Pansters, *Geprezen zijt gij [Laudato si']*. Studiedag 'Kleurrijk religieus leven', Den Bosch, 24 oktober 2015.
- K. Pansters, *Deugdzaam en devoot*. Dimensies van de middeleeuwse deugdenleer. Athenaeumbibliotheek, Deventer, 17 september 2015.
- K. Pansters, *Duurzaam deugdzaam*. Studiedag Oikos, Ede, 12 juni 2015.

Wat kunnen we van de natuurverhalen van en over Franciscus leren? In de eerste plaats de aandacht voor het leven zelf, dat zelfs de dood omvat, en de grote kracht van de geestelijke inspiratie. In de tweede plaats laat Franciscus de heelheid van de schepping zien en de eenheid en het welzijn van alle mensen die volgens het evangelie in de schepping willen leven. In de derde plaats leert Franciscus ons alle elementen en planten en dieren te zien als een zichtbaar teken van Gods genade, zoals ingesteld door Christus.

Daarbij gaat het ook om de erkenning van de goddelijkheid van de schepping in al haar diversiteit en de respectvolle omgang met alle schepselen.

K. Pansters, *De Franciscaanse Beweging. Vijftig jaar in het spoor van Franciscus en Clara van Assisi*. Franciscaanse Beweging, Den Bosch, 7 februari 2015.

J. Sloot, Zoeken naar nieuwe wegen in het voetspoor van Franciscus en Clara, KNR studiedag, Nijmegen, 8 oktober 2015.